

LAVANDA O'SIMLIGINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАСТЕНИЯ ЛАВАНДЫ И ЕЁ ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ

BIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE LAVENDER PLANT AND ITS USE IN MEDICINE

Mirzayeva Mutabar Azamovna

Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Muxtorova Mohinur Dilshodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada lavanda (*Lavandula*) o'simligining biologik xususiyatlari, ya'ni morfologik va anatomik tuzilishi, o'sish va rivojlanish bosqichlari hamda ekologik omillarga bo'lgan talablari batafsil yoritilgan. Shuningdek, lavandaning kimyoviy tarkibi, ayniqsa efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalarga boyligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Maqolada lavandaning tibbiyotda tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik, antibakterial va og'riq qoldiruvchi vosita sifatida qo'llanilishi, shuningdek, asab tizimi, teri kasalliklari va nafas yo'llari bilan bog'liq muammolarni davolashdagi ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalari lavandaning zamonaviy tibbiyot hamda xalq tabobatida muhim dorivor o'simlik sifatida keng qo'llanilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Lavanda, biologik xususiyatlar, dorivor o'simlik, efir moylari, kimyoviy tarkib, tibbiyotda qo'llanilishi, xalq tabobati.

Аннотация: В данной статье подробно рассмотрены биологические особенности растения лаванды (*Lavandula*), включая её морфологическое и анатомическое строение, этапы роста и развития, а также требования к экологическим факторам. Кроме того, на основе научных источников проанализирован химический состав лаванды, в частности её богатство эфирными маслами, флавоноидами и другими биологически активными веществами. В статье освещено применение лаванды в медицине как седативного, противовоспалительного, антисептического, антибактериального и обезболивающего средства. Также приведены сведения о значении лаванды при лечении заболеваний нервной системы, кожных и дыхательных путей. Результаты исследования подтверждают широкое использование лаванды как важного лекарственного растения в современной медицине и народной терапии.

Ключевые слова: Лаванда, биологические особенности, лекарственное растение, эфирные масла, химический состав, применение в медицине, народная медицина.

Abstract: *This article comprehensively examines the biological characteristics of the lavender plant (Lavandula), including its morphological and anatomical structure, stages of growth and development, and environmental requirements. In addition, the chemical composition of lavender, particularly its richness in essential oils, flavonoids, and other biologically active compounds, is analyzed based on scientific sources. The article highlights the use of lavender in medicine as a sedative, anti-inflammatory, antiseptic, antibacterial, and analgesic agent. It also provides information on the significance of lavender in the treatment of nervous system disorders, skin diseases, and respiratory tract conditions. The research findings confirm the widespread use of lavender as an important medicinal plant in modern medicine and traditional therapy.*

Key words: *Lavender, biological characteristics, medicinal plant, essential oils, chemical composition, medical application, traditional medicine.*

KIRISH

Hozirgi kunda dorivor o'simliklarni o'rganish va ularning tibbiyotdagi ahamiyatini chuqur tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tabiiy manbalarga asoslangan dori vositalariga bo'lgan talabning ortib borishi dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi va shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganishni taqozo etmoqda.

Shu jihatdan lavanda (Lavandula) o'simligi o'zining xushbo'y ifori, biologik faol moddalarga boyligi hamda keng terapevtik ta'siri bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Lavanda— labguldoshlar oilasiga mansub buta yoki doim yashil chala butalar turkumga kiruvchi, efir moyli o'simlik.

O'rta Dengiz sohillarida 25 dan ortiq turi uchraydi. Asosan, Fransiya, Italiya, Ispaniya, Vengriya, Moldova, Qrim, Rossiyaning Krasnodar o'lkasida ensiz bargli lavanda(lavanda angustifolia) turi yetishtiriladi.

Lavandaning yangi to'pgulida 1,2 — 2,3% efir moyi mavjud.

Parfyumeriya, oziq-ovqat sanoati, tibbiyotda qo'llanadi.

Lavanda yorug'savar, qurg'oqchilikka chidamli o'simlik bo'lib 30° sovuqqa ham chidaydi.

Qalamchasidan ko'paytiriladi.

Ildizi 40—50 ta uzun ipsimon ildizchalardan iborat. Tuproqqa 2 m chuqur kirib boradi. Sershox, bir tupida 400—800 ta poya hosil qiladi.

Mevasi qo'shaloq, 4 ta yong'oqchadan iborat, rangi sariq — jigarrang.

Ekilgan ko'chatlardan 2-yildan boshlab 20—25 yilgacha hosil olinadi. Har 6—7 yilda lavandazorlar yoshartiriladi.

Lavandaning kelib chiqish markazi O'rta yer dengizidir. G'arbiy Hindistonga cho'zilgan tor chiziqda tabiiy holda ko'proq o'sadi.

Lavanda deyarli barcha Yevropada, Janubiy va Shimoliy Afrikada, tropiklarida katta maydonlarda, Avstraliya, Osiyo va Amerika mamlakatlarining tog'li hududlarida yetishtiriladi. Lavandaning ko'p yillik butasimon shakllari Lamiaceae oilasining vakillari hisoblanadi.

Uning ildiz tizimi juda kuchli rivojlangan.

Yuqori qismida kuchli tarvaqaylab ketgan.

Asosiy skelet ildizlari ikki metr chuqurlikka kiradi. Voyaga yetgan o'simliklarda magistral yerga yaqin joyda shoxlana boshlaydi va deyarli sezilmaydi. Yog'ochli pastki shoxlari, bir necha marta shoxlangan va kamarli, kulrang-jigarrang po'stlog'iga ega.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi lavanda o'simligining biologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan yoritish, uning morfologik va anatomik tuzilishini tahlil qilish hamda tibbiyotda qo'llanilish sohalarini ko'rsatib berishdan iborat.

Tadqiqot natijalari lavandaning zamonaviy tibbiyot va xalq tabobatida muhim dorivor o'simlik sifatidagi ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Dorivor o'simliklarni o'rganish, ularning biologik xususiyatlari va tibbiyotdagi ahamiyatini yoritish ko'plab olimlarning tadqiqotlarida muhim o'rin egallagan.

Xususan, Atabaeva X.N. va Umarova N.S. tomonidan yozilgan "Lekarstvennaya rasteniya" asarida dorivor o'simliklarning umumiy tasnifi, biologik xususiyatlari hamda ularning xalq va zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyati keng yoritilgan.

Ushbu manbada lavanda kabi efir moyli o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Ahmedov O., Ergashev A. va Abzalov A.A. muallifligidagi "Dorivor o'simliklar va ularni yetishtirish texnologiyasi" darsligida dorivor o'simliklarni yetishtirish, parvarishlash va xom ashyo olish texnologiyalari batafsil bayon etilgan.

Mazkur manba lavandaning agrotexnik talablari, iqlim va tuproq sharoitlariga moslashuvi hamda hosildorligini oshirish masalalarini o'rganishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Otabaeva X.N. va hammualliflar tomonidan yaratilgan "Botanika" darsligida o'simliklarning morfologik va anatomik tuzilishi, fiziologik jarayonlari hamda ekologik moslanish xususiyatlari yoritilgan.

Ushbu asarda berilgan umumiy botanika bilimlari lavandaning biologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishda nazariy asos vazifasini bajaradi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, lavanda o'simligi biologik jihatdan qimmatli bo'lib, uni yetishtirish, ko'paytirish va tibbiyotda qo'llash masalalari yetarli darajada o'rganilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalarni tizimli tahlil qilish lavandaning biologik xususiyatlari va tibbiyotdagi ahamiyatini yanada chuqurroq yoritish zarurligini ko'rsatadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tabiiy sharoitda lavandani Shimoliy va Sharqiy Afrika, Arabiston, Yevropaning janubi, Avstraliya va Hindiston davlatlarida uchratish mumkin. Barcha mamlakatlarda ham lavandaning 2 xil turi o'stiriladi. Dorivor yoki tor bargli lavanda va keng bargli lavanda. Lavanda lotinchadan olingan bo'lib, "lava" - "yuvish" deb tarjima qilingan.

Tarkibida efir moyi bo'lganligi uchun hozirgi vaqtda ko'p maqsadlarda ishlatiladi. "Haqiqiy" (*Lavandula angustifolia*) deb ham ataladi. Buta yarim sharsimon shaklga ega va balandligi 50-70 santimetr ga etadi, diametri 60-80 sm. Barglarining uzunligi 2,5-6,5 santimetr, kengligi esa 1,1 dan 5,0 mm gacha.

To'p gullari boshhoqsimon. Bitta o'simlikda pedunkullar soni 40 dan 1000 tagacha etadi. Gullash, o'z navbatida, qarama-qarshi joylashgan burmalardan (4-12 dona) iborat. Ularning har birida 7-20 ta kichik biseksual gullar mavjud. Naychali kosa ko'p sonli tuklar bilan qoplangan.

Ikki labli quvurli gulto'ji to'q binafsha yoki oq rangga ega. Ular to'liq ochilishidan oldin lavandaning gullarini yig'ib olinadi va ular bir necha oy davomida mahkam yopiq va xushbo'y qoladi. Lavanda gulining uzoq vaqt saqlanadigan xushbo'y hidi va parvarish qilish qobiliyatidan foydalaniladi, barcha navlarni va gullarni lavanda ustunlar yoki o't pashshalarini tayyorlash uchun kesib olinadi. Mevasi silliq va mayda bir urug'li yong'oq, oval shaklda.

Qadimda uni yuvish vositasi sifatida ishlatib kelingan. Tor bargli lavandadan kosmetikada, damlamalar tayyorlashda, tayyor mahsulotlar va efir moylari ishlab chiqarishda foydalaniladi. Lavandaning asosiy dorivor ahamiyati uning tarkibidagi efir moylari, flavonoidlar, kumarinlar va boshqa biologik faol moddalarga bog'liqdir. Ushbu moddalar organizmga tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik, antibakterial hamda og'riq qoldiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli lavanda preparatlari asab tizimi kasalliklari, uyqusizlik, stress holatlari, teri va nafas yo'llari bilan bog'liq kasalliklarni davolashda ishlatiladi. Lavanda kuchli antioksidantlarga boy o'simlikdir. U tarkibida flavonoidlar, fenol kislotalar va eugenol kabi moddalar mavjud bo'lib, ular hujayralarni erkin radikallar ta'siridan himoya qiladi. Bu xususiyat lavandani yallig'lanishning oldini olishda va saraton kabi kasalliklar xavfini kamaytirishda foydali qiladi. U ko'pincha tabiiy antidepressant sifatida ishlatiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lavanda aromaterapiya orqali kayfiyatni ko'tarish va stressni kamaytirish xususiyatiga ega.

U nerv tizimini tinchlantirib, uyquni yaxshilaydi va asabiylikni kamaytiradi. Bu uning yengil va o'rta darajadagi depressiyani davolashda yordam berishiga sabab bo'ladi. Lavanda uxlashni yaxshilashda samarali bo'lib, insonning uyqu sifatini yaxshilashga yordam beradi. Uning hididan foydalanish uyquni tinchlantirishga, bosh og'rig'ini kamaytirishga va uxlab qolishni osonlashtirishga yordam beradi. Bu xususiyat uning inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega.

Lavanda teri uchun ham juda foydalidir. U antiseptik va yallig'lanishga qarshi xususiyatlarga ega bo'lib, akne va boshqa teri kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. Lavanda yog'i terini namlantirib, ajinlarni kamaytirishga yordam beradi va terining sog'lom va porloq ko'rinishini yaxshilaydi. U og'riqni kamaytirish uchun ham ishlatiladi. Uning yallig'lanishga qarshi xususiyatlari tufayli, lavanda yog'ini massaj qilish orqali mushak og'riqlari va bosh og'rig'ini kamaytirish mumkin.

Shuningdek, lavanda ularning kognitiv faoliyatga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin, masalan, bosh og'rig'ini yoki mushaklarning spazmlarini yengillashtirishda yordam beradi.

Qon aylanishini yaxshilaydi va yurak salomatligini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Uning foydali moddalaridan biri eugenol, u qon tomirlarining kengayishiga yordam berishi mumkin, bu esa qon bosimini pasaytirishga yordam beradi.

XULOSA

U efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalar bilan boy bo'lib, tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik va og'riq qoldiruvchi vosita sifatida tibbiyotda keng qo'llaniladi. Shu bilan birga, lavanda xalq tabobatida ham uzoq yillardan beri samarali dori sifatida ishlatiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lavandaning agroteknik jihatdan yetishtirilishi va xom ashyo sifatini Lavanda (Lavandula) o'simligi biologik jihatdan boy va dorivor xususiyatlarga ega. ta'minlash uning sanoat miqyosida qo'llanilishini yanada samarali qiladi.

Natijada, lavanda nafaqat tabiiy go'zallik manbai, balki ilmiy jihatdan tasdiqlangan dorivor o'simlik sifatida ham yuqori ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Atabaeva X.N., Umarova N.S. Lekarstvennaya rasteniya.
2. Ahmedov O. Ergashev A., Abzalov A.A. Dorivor osimliklar va ularni yetishtirish texnologiyasi. Darslik. Toshkent. 2008. 232 b.
3. Otabaeva X.N. va boshqalar. Botanika. T., Trud, 2000.

4. Boriev X. Ch., Dosmuratova S.I. Qishloq xo‘jaligi ekinlarining urug‘chiligi. Toshkent. Mexnat, 2000 yil.
5. To‘xtaev B.Yu., Maxkamov T.X., To‘laganov A.A., Mamatkarimov A.I., Maxmudov A.V., Allayarov M.O. Dorivor va oziq-ovqat osimliklari plantatsiyalarini tashkil etish va xom ashyoni xarid qilish boyicha ko‘rsatmalar. - Toshkent, 2015. 144 b.